

อิทธิพลอักษรขอมไทยและอักษรไทย
ในเอกสารใบลานวัดหนองหลัก
จังหวัดอุบลราชธานี*

Influence of Khomthai Alphabet and
Thai Alphabet in Manuscripts of
Wat Nonglak, Ubon Ratchathani Province

บุญชู ภูศรี ณัชรินนท์ แสงศรีจันทร์
และนางลักษณ์ สูงสุมาลย์

Boonchoo POOSRI, Natchawinont SAENGRICHAN
and Nonglak SUNGSUMAN

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 23 มี.ค. 2567

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 15 พ.ค. 2567

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 23 มิ.ย. 2567

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ก.ค. 2567

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาอักษรวิทยาและเนื้อหาฉบับที่กของผู้จาร
ในเอกสารใบลานวัดหนองหลัก ตำบลเหล่าบก อำเภอม่วงสามสีบ จังหวัดอุบลราชธานี” ได้รับทุนสนับสนุน
การวิจัยจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พ.ศ. 2563

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง การศึกษาอักษรวิทยาและเนื้อหาคำบันทึกของผู้จารในเอกสารใบลานวัดหนองหลัก ตำบลเหล่าบก อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยคณะวิจัยได้ปริวรรตบันทึกท้ายคัมภีร์จำนวน 59 มัด ซึ่งจารด้วยอักษรธรรมอีสาน 52 มัด และจารด้วยอักษรขอมไทย 7 มัด โดยเลือกนำเสนอประเด็นรูปแบบใบลานอักษรขอมไทยและอักษรไทยที่ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบการเขียนใบลานวัดหนองหลัก และประเด็นอักษรวิทยาอักษรขอมไทย อักษรไทย ที่มีอิทธิพลต่ออักษรวิทยาอักษรถิ่นในเอกสารใบลานวัดหนองหลัก

ผลการวิจัยพบว่า อักษรขอมไทยและอักษรไทยส่งอิทธิพลต่อรูปแบบการสร้างใบลานของวัดหนองหลัก โดยพบว่าการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเขียนใบลานแบบอักษรขอมไทย คือ การเขียนสารบัญที่ปกหน้า การบอกเลขหน้า (Angka) การเขียนศักราชโดยใช้พุทธศักราช และปีนักษัตร

ด้านตัวอักษร พบว่า มีสัณฐานของอักษรที่ได้รับอิทธิพลการเขียนจากอักษรไทย คือ พยัญชนะ อ และอิทธิพลการเขียนจากขอมไทย คือ พยัญชนะ ง ส่วนสระที่การเพิ่มองค์ประกอบเข้ามา คือ สระเอี้ย และมีการใช้ตัวเลขจากอักษรขอมไทยและอักษรไทย

ด้านอักษรวิธี พบว่า มีการใช้อักษรขอมไทยและอักษรไทยปะปนในระบบการเขียนอักษรท้องถิ่น และพบว่าการใช้อักษรวิธีอักษรขอมไทยปะปนในระบบการเขียนอักษรธรรมอีสาน คือ กรณีสระอ อกรณีที่มีสะกด และสระอัว

คำสำคัญ: ใบลาน วัดหนองหลัก ธรรมอีสาน ไทยน้อย ขอมไทย

Abstract

This research study aims to find paleography and content analysis found in palm leaf manuscripts in Wat Nonglak, located in Nonglak Sub-district of Muang Sam Sip District, Ubon Ratchathani Province. The researcher's team translated 59 bundles of palm leaf manuscripts, 52 bundles written in Isan script and 7 bundles written in Khom script. These bundles were chosen to present the issue of palm leaf manuscripts styles, Khomthai, and Thai that influenced the style of palm leaf manuscripts writing at Wat Nong Lak. This includes the issue of the orthography of the Khomthai script and the Thai alphabet that influences the orthography of the vernacular characters in the palm leaf manuscripts of Wat Nong Lak.

The findings of this research reveal that both Khomthai and Thai scripts significantly shaped the format of document creation at Wat Nonglak. Notable alterations in writing format were identified, such as the inclusion of a table of contents on the cover, the utilization of page numbering (Angka), and the dating system employing Buddhist and Khmer eras.

In terms of characters, distinct features influenced by the Thai script, such as the consonant “อ”, were observed, alongside influences from the Khomthai script, exemplified by the consonant “ง”. Furthermore, additional components, such as the vowel “เอี้ย”, and the incorporation of numerals from both Khmer and Thai scripts, were noted.

Regarding paleographic techniques, it was found that Khomthai and Thai scripts coexisted within the local writing system. Moreover, the research identified instances of Khomthai script paleography within the Tham script system, notably in cases involving the “ออ” vowel, spellings, and the “อัว” vowel.

Keywords: Manuscripts, Wat Nonglak, Tham Script, Thainoi Script, Khomthai Script

1. ความนำ

วัดหนองหลัก ตั้งอยู่เลขที่ 135 หมู่ที่ 9 บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี วัดหนองหลัก สร้างขึ้นตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 24 ประมาณ พ.ศ. 2350 เดิมชื่อวัดธรรมรังษี ต่อมาเปลี่ยนเป็นวัดหนองหลัก ตามชื่อหมู่บ้าน มีเจ้าอาวาสครองวัดติดต่อกัน 8 รูป และมีอดีตเจ้าอาวาสรูปสำคัญ คือ พระครูหลักคำ (จันทร์) ซึ่งได้เดินทางไปศึกษาพระไตรปิฎกที่เวียงจันทน์ พระอุปัชฌาย์บุตติ (ทิ้งขั่ว) ได้ไปศึกษาเล่าเรียนที่อยู่ธยา และยังมีพระครูอรรถธรรมวิจารณ์ (เลิศ ฌนโน ศาลาทอง) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสในช่วง พ.ศ. 2470-2515 ได้เปิดทำการเรียนการสอนภาษาบาลี และในราว พ.ศ. 2480 พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) ได้มาศึกษาเล่าเรียนบาลีที่วัดหนองหลักด้วย¹ ในปัจจุบันพระครูศรีธรรมวิบูล (วิเชียร ญาณเตโช บำรุงชาติ, ป.ธ.6, ศน.บ., M.A.) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ตั้งแต่ พ.ศ. 2532-ปัจจุบัน

จากการที่วัดหนองหลัก เป็นสำนักใหญ่ในอดีตมีพระมหาเถระดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสติดต่อกันหลายองค์ รวมถึงมีอดีตเจ้าอาวาสหลายองค์ได้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนในต่างถิ่น ทำให้วัดหนองหลักมีเอกสารโบราณซึ่งเป็นตำราเรียนเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันพบเอกสารโบราณจำนวน 2 ตู้ ประกอบด้วยตู้ขามู 1 ตู้ และหีบพระธรรม 1 หีบ

จากการสำรวจหีบพระธรรมพบโบราณจำนวน 59 มัด พบโบราณที่จารด้วยอักษรธรรมอีสาน 52 มัดและจารด้วยอักษรขอมไทย 7 มัด พบโบราณในพุทธศตวรรษที่ 24 จำนวน 7 มัด พบโบราณในพุทธศตวรรษที่ 25 จำนวน 20 มัด โดยคณะวิจัยได้ทำการศึกษาเนื้อหาและอักษรวิทยาจากคำบันทึกผู้จาร ซึ่งในการศึกษาด้านอักษรวิทยานี้ เป็นการศึกษาสำเนาและการประสมคำของอักษรธรรมอีสาน อักษรไทยน้อย และอักษรขอมไทย โดยศึกษาเปรียบเทียบ

---

¹ ที่ระลึกงานฉลองตราตั้งเจ้าคณะอำเภอม่วงสามสิบ พระครูศรีธรรมวิบูล (อุบลราชธานี: บริษัท ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป, 2556), 29.

ในแต่ละศตวรรษ และจากการศึกษาเปรียบเทียบอักขรวิธีในพุทธศตวรรษที่ 25 พบอักขรวิธีที่มีลักษณะพิเศษทั้งรูปแบบ ภาษา อักษร และอักขรวิธี ทั้งนี้เพราะเอกสารใบลานวัดหนองหลักสืบทอดวัฒนธรรมการเขียนจากล้านช้าง นิยมใช้อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อยในการบันทึกใบลาน รวมถึงมีรูปแบบการเฉพาะของท้องถิ่น แต่ในพุทธศตวรรษที่ 25 มีพัฒนาการของรูปแบบการเขียนใบลาน รวมถึงมีการนำอักษรและอักขรวิธีอักษรขอมไทยและอักษรไทยเข้ามาเขียนปะปน ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าศึกษาทั้งรูปแบบการเขียนใบลาน ภาษา อักษร รวมถึงอักขรวิธี คณะวิจัยจึงเลือกประเด็นดังกล่าวนำเสนอเป็นบทความวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาเอกสารใบลานท้องถิ่นอีสานต่อไป

2. การเข้ามาของอักษรขอมไทยและการใช้อักษรขอมไทย ในใบลานวัดหนองหลัก

อักษรขอมไทยเป็นอักษรที่พัฒนารูปแบบมาจากอักษรขอมโบราณ ซึ่งคนไทยในสมัยสุโขทัยศึกษาเรียนรู้จนสามารถบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ได้² การใช้อักษรขอมไทยสืบต่อมาถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ การใช้อักษรขอมไทยของอาณาจักรในลุ่มน้ำเจ้าพระยานี้ร่วมสมัยกับการใช้อักษรธรรมล้านนา และอักษรธรรมอีสาน³ อย่างไรก็ตาม พบว่าในภาคอีสานของไทยมีการใช้อักษรขอมไทยในการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ อยู่ ดังนี้

2.1 การเข้ามาของอักษรขอมไทยในเอกสารใบลานภาคอีสาน

อักษรขอมไทยเข้ามาสู่ดินแดนล้านช้าง ปรากฏหลักฐานชัดเจนเมื่อมีการทำสัญญาไมตรีกับอยุธยาในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชกับสมเด็จพระ

---

² กรรณิการ์ วิมลเกษม, ตำราเรียนอักษรไทยโบราณ อักษรขอมไทย อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 23.

³ เรื่องเดียวกัน, 15.

พระมหาจักรพรรดิ โดยสร้างศิลาจารึกพระธาตุศรีสองรัก (จารึก พ.ศ. 2103) ซึ่งจารึกเป็น 2 ด้าน ๆ หนึ่งเป็นอักษรธรรม และอีกด้านหนึ่งเป็นอักษรขอม แต่มีเนื้อความเดียวกัน ซึ่งฝ่ายล้านช้างได้ใช้อักษรธรรมในการจารึก ส่วนอยุธยาใช้อักษรขอมจารึก⁴ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นครั้งแรกที่อักษรขอมได้เข้าสู่ดินแดนล้านช้าง

อักษรขอมไทยเริ่มปรากฏใช้ในดินแดนล้านช้างในช่วงปลายสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งจากการศึกษาของบุญชู ภูศรี⁵ ได้สำรวจใบลานอักษรขอมไทยจากหอสมุดดิจิทัลใบลานลาว พบใบลานอักษรขอมไทยจำนวน 95 เรื่อง พบศักราชที่เก่าที่สุดคือ พ.ศ. 2322 และในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา สันนิษฐานว่าอักษรขอมไทยได้เข้าสู่ภาคอีสาน โดยวิธีการนำใบลานอักษรขอมไทยเข้ามาจากภาคกลางของไทยเข้าสู่ภาคอีสานโดยตรง เช่น กรณีพระอุปัชฌาย์ฉิม ธรรมรัตน์ วัดทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ได้นำคัมภีร์ใบลานใส่เกวียนมาจากภาคกลางของไทย⁶ และกรณีวัดกลางมิ่งเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีการคัดลอกเอกสารใบลานอักษรขอมไทยมาเป็นอักษรธรรมอีสาน⁷ แสดงให้เห็นว่า

⁴วินัย พงษ์ศรีเพียร, “จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก: มรดกความทรงจำแห่งจังหวัดเลย ว่าด้วยสัญญาทางไมตรีศรีอโยธยา-ศรีสัตนาคนหุต พ.ศ. 2103,” *100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 6* (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2554): 8.

⁵บุญชู ภูศรี, “อักษรขอมลาวและอักษรขอมอีสาน,” *วารสารใบลาน*, ปีที่ 1, ฉบับที่ 1, (มกราคม - มิถุนายน 2559): 9.

⁶กัญญาพิลาส เพชรนาม และบุญชู ภูศรี, “รูปแบบการเขียนศักราชในเอกสารใบลานวัดทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ,” ในงานประชุมวิชาการระดับชาติด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 6 ท้องถิ่น : พลวัต ประชาธิปไตย และการพัฒนา, 17 สิงหาคม 2561, 173.

⁷บุญชู ภูศรี, “เอกสารใบลานวัดกลางมิ่งเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด: การสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้น,” ในงานประชุมวิชาการระดับชาติพื้นถิ่นโขง ซี มูลราชภัฏอุดรธานี ครั้งที่ 3 ถอดรื้อพรมแดนความรู้ ความท้าทายของสหวิทยาการในการพัฒนาท้องถิ่นโขง ซี มูล เล่ม 1. 25 ตุลาคม 2561, 44-55.

หลังกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ภาคอีสานของไทยเริ่มนิยมใช้อักษรขอมไทยมากขึ้น จนกระทั่งมีการนำอักษรขอมไทยเขียนอธิบายประกอบจิตรกรรมฝาผนังวัดประตู่ชัย อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด⁸

2.2 การเข้ามาของอักษรขอมไทยในเอกสารใบลานวัดหนองหลัก

อักษรขอมไทยที่พบในวัดหนองหลักแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ อักษรขอมไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 สันฐานของอักษรขอมไทยค่อนข้างสวยงาม เป็นระเบียบ สันฐานของอักษรสมสัดส่วนดีมาก จึงเป็นไปได้ว่าอักษรขอมไทยนั้นรับมาจากที่อื่น ดังความปรากฏว่าอดีตเจ้าอาวาสวัดหนองหลัก รูปที่ 5 คือ พระอุปัชฌาย์ บุคตี (ทิ้งขั่ว) ได้เดินทางไปศึกษาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดสระบุรี ประมาณ พ.ศ. 2429-2432⁹ และในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 มีพระสงฆ์จากวัดหนองหลักได้เดินทางไปศึกษาปริยัติธรรมที่วัดทองนพคุณ

การที่พระสงฆ์ 2 กลุ่มจากวัดหนองหลักได้เดินทางไปศึกษาที่ภาคกลางของไทย สันนิษฐานได้ว่าเป็นสาเหตุของการเข้ามาของเอกสารใบลานอักษรขอมไทยที่ปรากฏในวัดหนองหลัก ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการเขียนใบลานที่มีอักษรขอมไทยปะปนในระบบการเขียนในเวลาต่อมา

3. การเข้ามาของอักษรไทยและการใช้อักษรไทยในใบลานวัดหนองหลัก

วัดหนองหลักเป็นวัดที่สร้างกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ในช่วงแรกของการศึกษาเล่าเรียนมีการใช้เอกสารที่บันทึกด้วยอักษรท้องถิ่น ต่อมามีการนำเข้าเอกสารจากต่างถิ่น ซึ่งลักษณะการเข้ามามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

⁸ บุญชู ภูศรี, “อักษรขอมลาวและอักษรขอมอีสาน,” : 9.

⁹ ที่ระลึกงานฉลองตราตั้งเจ้าคณะอำเภอม่วงสามสิบ พระครูศรีธรรมวิบูล, 26-27.

3.1 การเข้ามาของอักษรไทยในเมืองอุบลราชธานี

การศึกษาภาษาไทยในเมืองอุบลราชธานี เริ่มต้นประมาณ พ.ศ. 2425 เมื่อ พระยาศรีสิงหเทพ (ทัต ไกรฤกษ์) ได้มาเป็นข้าหลวงที่เมืองอุบลราชธานี ได้จัดให้มีการเรียนหนังสือไทย คือ โรงเรียนวาศึกสถานอุบล สอนผู้ชาย และโรงเรียนแม่หนู สำหรับสอนผู้หญิง ซึ่งการเรียนการสอนเน้นที่พออ่านออกเขียนได้ ซึ่งอนุมานได้ว่าปีที่จัดการเรียนการสอนน่าจะเริ่มหลัง พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา¹⁰ ต่อมา พ.ศ. 2542 พระศาสนดิลก (ติสโส อ้วน) ตั้งโรงเรียนอุบลวิทยาคม และใน พ.ศ. 2443 พระญาณรักขิต (จันทร์ สิริจันโท) ตั้งโรงเรียนนารีนุกูลขึ้น¹¹ อย่างไรก็ตาม การศึกษาอักษรไทยในเมืองอุบลราชธานีก็น่าจะทำแบบค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้ เพราะใน พ.ศ. 2441 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตรัสว่า การเรียนการสอนภาษาไทยนี้ เมืองอุบลราชธานี นับว่าเป็นอันดับ 1¹² แสดงว่าอุบลราชธานีมีการศึกษาแบบไทยมากขึ้นกว่าทุกเมืองในภาคอีสาน ซึ่งการศึกษาแบบไทยนี้อาจจะรวมถึงการใช้อักษรและภาษาไทยในการจัดการเรียนการสอน

3.2 การเรียนการสอนอักษรไทยบริเวณบ้านหนองหลัก

ชุมชนบ้านหนองหลักมีโรงเรียนประจำชุมชน ตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2466¹³ ซึ่งแสดงว่าชาวบ้านหนองหลักได้เรียนอักษรและภาษาไทยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

¹⁰ เจ้าหน้าที่มณฑลทหารบกที่ 6 “ค่ายสรรพสิทธิประสงค์” จังหวัดอุบลราชธานี และคณะผู้ร่วมมือทุกฝ่าย, *พระประวัติและพระกรณียกิจ พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์*, เรียบเรียงโดย หมุน โสมะฐิติ และคณะ, เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชুমพร) จุฑาธูช ม.ป.ช., ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 24 มิถุนายน 2523 (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด จงเจริญการพิมพ์, 2523), 146-147.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 150-151.

¹² กิติรัตน์ สีหพันธ์, “การรวมคณะสงฆ์อีสานเข้ากับคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ. 2434-พ.ศ. 2468),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), 42.

¹³ *ที่ระลึกงานฉลองตราตั้งเจ้าคณะอำเภอม่วงสามสิบ พระครูศรีธรรมวิบูล*, 59.

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบพยัญชนะไทย และพยัญชนะไทยน้อย
ที่ปรากฏในเรื่องกาดำ (มัตที่ 38)

พยัญชนะ	อักษรไทย	ตัวอย่างคำ	คำถ่ายถอด	อักษรไทยน้อย	ตัวอย่างคำ	คำถ่ายถอด
ข	ข	ขวา	ขวา	ຂ	ຂວາ	เขยน
ง	ง	นุง	นุง	ງ	ນອງ	นอง
ช	ช	ชวย	ชวย	ຮ	ຮວຍ	ชวย
น	น	เยียน	เยียน	ນ	ເຍີນ	เทิน
บ	บ	บาน	บาน	ບ	ບານ	บาน
ม	ม	แม่	แม่	ມ	ເມ່	แม
ล	ล	แลว	แลว	ລ	ເລວ	แลว
อ	อ	เอีย	เอีย	ອ	ເອຍ	อย่า

การเขียนคำบันทึกผู้จารในมัตที่ 38 แสดงให้เห็นว่าผู้จารมีความรู้อักษรไทยและอักษรไทยน้อย และเขียนปะปนกัน ซึ่งอักษรทั้งสองประเภทนี้เป็นอักษรสกุลพ่อขุนรามคำแหงเหมือนกัน ทำให้มีอักษรวิธีคล้ายคลึงกัน มีลักษณะแตกต่างกันเล็กน้อย การเขียนปะปนนี้เกิดในการเขียนคำบันทึกผู้จาร ซึ่งมีความเป็นอิสระด้านรูปแบบและเนื้อหาค่อนข้างสูง กล่าวคือ เป็นพื้นที่อิสระของผู้จารโบลานนั่นเอง

4. อิทธิพลด้านรูปแบบและภาษาในการเขียนใบลานวัดหนองหลัก

รูปแบบการเขียนหรือจารใบลานจะมีรูปแบบเฉพาะของวัฒนธรรมนั้น ๆ ซึ่งได้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว เมื่อมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเกิดขึ้น จึงมีการนำวัฒนธรรมการเขียนเข้ามาประยุกต์ในวัฒนธรรมการเขียนของท้องถิ่น ซึ่งในวัฒนธรรมการเขียนวัดหนองหลัก มีการนำวัฒนธรรมจากต่างถิ่นเข้ามาประยุกต์ใช้ ส่งผลต่อรูปแบบการเขียนใบลานในด้านการใช้คำบอกหน้าใบลาน สารบัญ อังกา และระบบการเขียนวันเดือนปี ดังต่อไปนี้

4.1 การบอกหน้าใบลาน

การบอกหน้าใบลาน หรือเรียกหน้าใบลาน พบว่ามีการใช้คำเรียกย่อเนื่องจากใบลาน 1 ใบจะเขียน 2 ด้าน หรือ 2 หน้า คือ หน้าด้านบนกับด้านล่าง หรือด้านที่ 1 และด้านที่ 2 ในระบบการเขียนใบลานอีสานมีคำเรียกเฉพาะใบลานทั้งสองด้าน

ใบลานเมื่อมองจากด้านข้างทางกว้าง จะพบว่า มีลักษณะโค้งงอขึ้น ด้านที่โค้งงอจะเป็นร่องโค้ง หากย้อนไปดูใบลานขณะที่ใบลานยังติดอยู่กับต้นลาน จะเป็นใบลานด้านที่รับแดด เมื่อนำมาจาร จะเรียกว่า หน้าแก่ เมื่อนำมาทำปกจะเรียกว่า ใบปกหน้าแก่หรือใบหลบหน้าแก่ ส่วนด้านล่าง เป็นใบลานที่ไม่ได้รับแสงแดด จะเรียกว่า หน้าอ่อน ถ้านำมาทำปกจะเรียกว่า ปกหน้าอ่อน¹⁴

ใบลานวัดหนองหลักนอกจากจะมีชื่อเรียกหน้าใบลานว่า หน้าแก่ และ หน้าอ่อนแล้ว ยังพบว่ามีชื่อเรียกเพิ่มขึ้น คือ หน้าแก่ เรียกอีกคำหนึ่งว่า หน้าเหนียว ส่วนหน้าอ่อน เรียกว่า หน้ากรอบ ซึ่งน่าจะหมายถึง หน้าใบลานที่เปราะ ซึ่งตรงข้ามกับ เหนียว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

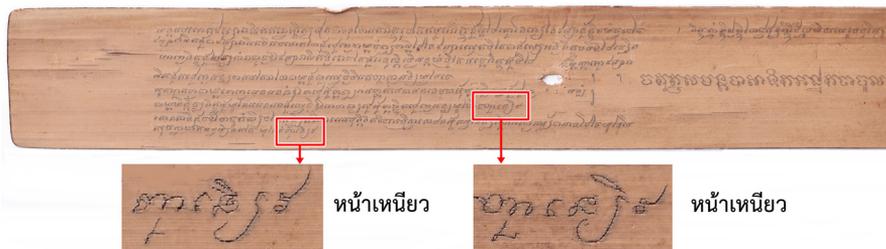
---

¹⁴ บุญชู ภูศรี, *บรรณนิทัศน์คัมภีร์ใบลานอำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี* (อุบลราชธานี: สำนักงานส่งเสริมบริหารงานวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2564), 49.

ภาพที่ 2 การใช้คำเรียกหน้าใบลาน มัดที่ 47 อรรถกถาสังคหะ ผูกที่ 3 ไม่ปรากฏปีจาร
ที่มา: คณะผู้วิจัย

กรณีคำเรียกหน้ากรอบ หน้าเหนียว ดังกล่าว สันนิษฐานจากรูปแบบการเขียนสารบัญ น่าจะเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลการเขียนใบลานอักษรขอมไทย ทั้งนี้พบการใช้คำว่าหน้าเหนียวในเอกสารใบลานอักษรขอมไทยในจังหวัดอุบลราชธานี คือ ใบลานมัดที่ 55 จตุตถสมันตปาสาทิกอรรถกถาจลวรรค ผูกที่ 3 วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร ซึ่งมีระบบการเขียนสารบัญที่ปกหน้าและระบุหน้าที่อยู่ของเนื้อหาว่า หน้าเหนียว ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3 การเขียนสารบัญและระบุหน้าเหนียว
ใบลานมัดที่ 55 จตุตถสมันตปาสาทิกอรรถกถาจลวรรค ผูกที่ 3 วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร
ที่มา: บุญชู ภูศรี

4.2 การเขียนสารบัญ์ใบลานที่ปกหน้า

สารบัญ์ คือ หัวข้อเรื่องที่ระบุเลขหน้าเอกสารที่เรื่องนั้นปรากฏอยู่ การเขียนสารบัญ์นี้ไม่เป็นที่นิยมของธรรมเนียมการเขียนใบลานท้องถิ่นอีสาน แต่พบว่ามี การเขียนสารบัญ์บนปกหน้าใบลานอักษรขอมไทยวัดหนองหลัก มัดที่ 66 เรื่อง พระสารสังคหะ (พ.ศ. 2399) ดังภาพต่อไปนี้

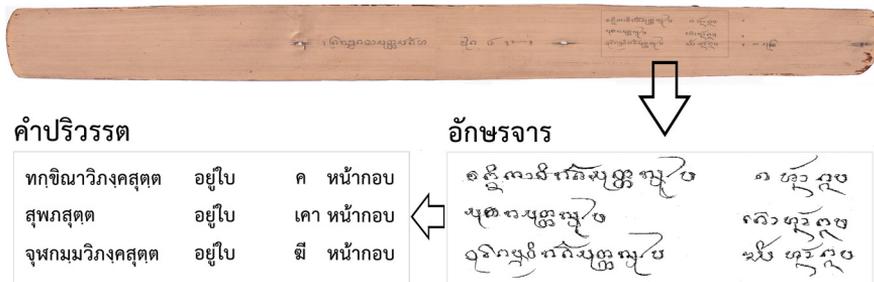

ภาพที่ 4 การใช้ระบบสารบัญ์ ในเอกสารอักษรธรรมอีสาน มัดที่ 66 พระสารสังคหะ
 ผูกที่ 3 จารเมื่อ พ.ศ. 2399
 ที่มา: คณะผู้วิจัย

การพบใบลานอักษรขอมไทยที่มีสารบัญ์ที่ปกหน้านี สอดคล้องกับการศึกษาของสุขาดา ศรีเศรษฐวรกุล ที่กล่าวถึงเอกสารใบลานอักษรขอม ซึ่งหน้าแรกของคัมภีร์ใบลานแสดงชื่อเรื่องและสารบัญ์¹⁵ ดังนั้น การเขียนสารบัญ์ที่ปกหน้าเอกสารใบลานอักษรขอมไทยนี้ น่าจะส่งอิทธิพลต่อการเขียนใบลานอักษร

¹⁵ สุขาดา ศรีเศรษฐวรกุล, “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกใบลานอักษรขอม คัมภีร์มัชฌิมนิกายที่พบในประเทศไทยและกัมพูชา,” วารสารธรรมธารา, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 12), (มกราคม - มิถุนายน, 2564): 80.

ธรรมอีสานวัดหนองหลัก ทั้งนี้เพราะพบเอกสารใบลานมัดที่ 47 อรรถกถาสุตต-
สังคหะ ผูก 3 มีการเขียนสารบัญด้วยอักษรธรรมอีสาน โดยเขียนที่มุมด้านขวา
หรือด้านซ้ายของปกหน้าซึ่งเป็นตำแหน่งเดียวกับใบลานอักษรขอมไทย ดังภาพ
ต่อไปนี้

ภาพที่ 5 การใช้ระบบสารบัญ ในเอกสารอักษรธรรมอีสาน มัดที่ 47
อรรถกถาสุตตสังคหะ ผูกที่ 3 ไม่ปรากฏปีจาร
ที่มา: คณะผู้วิจัย

4.3 การเขียนอังกา

อังกา คือ อักษรที่ใช้บอกหน้าของใบลาน อังกาจะอยู่ด้านซ้ายของใบลาน โดยจะอยู่ด้านหลังของแผ่นใบลาน โดยทั่วไปอักษรบอกอังกาจะใช้พยัญชนะ แต่แต่ละตัวผสมกับสระ 12 ตัว โดยเริ่มจาก ก ผสมกับสระ 12 ตัว คือ ก กา กิ กี่ กุ กู เก ไก โก เกา กำ กะ เมื่อครบ 12 ลานแล้ว ลานที่ 13 ใช้พยัญชนะ ข ประสมกับ สระ 12 ตัวเช่นเดิม¹⁶

ชนิดของอักษรที่ใช้เขียนอังกา โดยทั่วไปหากเนื้อหาใบลานจารด้วยอักษร ชนิดใด นิยมเขียนอังกาด้วยอักษรชนิดเดียวกัน แต่ในเอกสารใบลานวัดหนองหลัก พบรูปแบบการเขียนอังกาที่แตกต่างจากลักษณะทั่วไป ซึ่งพบว่าคัมภีร์ใบลาน

¹⁶ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2545), 14.

มัตที่ 47 อรรถกาสังคหะ ผูกที่ 3 เนื้อหาใบลานเขียนด้วยอักษรธรรมอีสาน แต่
อังกฤษเขียนด้วยอักษรขอมไทย โดยใช้พยัญชนะ ฉ ของอักษรขอมไทยประสม
กับสระขอมไทย 12 ตัว มีรูปอังกฤษเป็น ฉ ฉา ฉิ ฉี ฉุ ฉู ฉเ ฉไ ฉเ ฉา ฉำ ฉะ
ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพที่ 6 ตัวอย่างใบลานที่เนื้อเรื่องเขียนด้วยอักษรธรรมอีสาน

แต่อังกฤษเขียนด้วยอักษรขอมไทย มัตที่ 47 อรรถกาสังคหะ ผูกที่ 3 ไม่ปรากฏปีจาร
ที่มา: คณะผู้วิจัย

นอกจากลักษณะอังกฤษที่กล่าวมาแล้ว ยังพบว่ามีอังกฤษที่ใช้อักษรธรรม
อีสานเขียนสลับกับอักษรขอมไทย ดังพบในมัตที่ 47 พระอรรถกาสุตสังคหะ
ผูก 13 (ม.ป.ป.) โดยเนื้อหาบันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน แต่อังกฤษเขียนผสม
ระหว่างอักษรธรรมอีสานและอักษรขอมไทย โดยที่อังกฤษ ม เม มำ เขียนด้วย
อักษรธรรมอีสาน ส่วนอังกฤษอื่นเขียนด้วยอักษรขอมไทย ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ตารางอังกา มัด 47 พระอรรถกถาสุตตสังคหะ ผูก 13 (ไม่ปรากฏศักราช)

					
ม	มา	มิ	มี	มุ	มู
					
เม	ไม	โม	เมา	ม่า	มะ

การเขียนอังกาด้วยอักษรต่างชนิดกันกับเนื้อหาใบลานนั้น อาจเกิดจากหลายสาเหตุ ไม่ว่าจะเป็น ผู้จารมีความรู้อักษรหลายชนิด หรือต้นฉบับที่คัดลอกเป็นอักษรขอมไทย ทั้งนี้เพราะตัวอักษรขอมไทยที่ใช้เป็นอังกามีความสวยงามได้สัดส่วน จึงสันนิษฐานว่าเป็นการรับอิทธิพลการเขียนที่มาพร้อมกับการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมการเขียนจากภาคกลางของไทย ซึ่งในช่วงดังกล่าวจะพบว่ามีการใช้ทั้งตัวเลขอักษรท้องถิ่น และตัวเลขไทย เขียนบอกอังกา (มัด 47 พระอรรถกถาสุตตสังคหะ, พ.ศ. 2470)

4.4 รูปแบบการบอกศักราช

การบอกศักราช คือ การบอกปีที่สร้างเอกสารใบลาน ซึ่งจะพบการบอกศักราชได้ในปกหน้า หรือบางช่วงพบในคำบันทึกท้ายใบลาน ซึ่งนอกจากจะบอกศักราชแล้วบางฉบับจะบอกวันเดือนปีที่สร้างเอกสารใบลานด้วย การบอกศักราชของใบลานวัดหนองหลักแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงเริ่มต้นที่ปรากฏเอกสารใบลานจนถึง พ.ศ. 2404 และช่วงสุดท้าย ตั้งแต่ พ.ศ. 2410 จนถึงการพบใบลานที่ปรากฏศักราชใหม่ที่สุด ดังต่อไปนี้

4.4.1 การบอกศักราชในช่วงต้น (พ.ศ. 2357-2404)

การบอกศักราชในพุทธศตวรรษที่ 24 นิยมใช้จุลศักราชและการบอกปีนักษัตรแบบหนไทย ซึ่งในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 พบว่ามีการใช้ปีพุทธศักราช ตามด้วยบอกปีนักษัตรแบบหนขอม ดังพบใบลานวัดหนองหลัก มัดที่ 48 (บาลีจุลวรรค, 2357) ระบุว่า “สังกาศได้ 23 ร้อย 57 ตัว ปีจอ” และใบลานมัดที่ 1 (อภิธรรม ผูก 2, 2387) ระบุว่า “สังกาศล่วงแล้ว 2386 พระวัสสาปีเถาะ ปัญจศก” ซึ่งการพบวิธีการเขียนดังกล่าวสอดคล้องกับการพบในเอกสารใบลานท้องถิ่นจังหวัดยโสธร คือ ใบลานเจ้าเมืองยโสธร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2389 ใช้ปีจุลศักราช และปีนักษัตรแบบหนขอม และศกแบบภาคกลางของไทย¹⁷

ลักษณะการบอกศักราชเป็นพุทธศักราช ตามด้วยปีนักษัตรแบบหนขอมนี้ สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลการบอกศักราชของภาคกลาง ซึ่งรูปแบบการใช้ปีพุทธศักราช+ปีนักษัตรแบบหนขอม พบว่ามีการใช้บันทึกใบลานอักษรขอมไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา¹⁸ ส่วนรูปแบบการเขียนดังกล่าวเข้ามาสู่ภาคอีสานนั้น ตามหลักฐานระบุว่า ในกลางพุทธศตวรรษที่ 24 มีการคัดลอกใบลานจากสยามเข้าสู่เมืองอุบลราชธานี โดยใช้อักษรธรรมอีสานคัดลอกคัมภีร์อักษรขอมไทยมาไว้ในเมืองอุบลราชธานีจำนวนมาก¹⁹ อย่างไรก็ตาม การสร้างใบลานของเจ้าเมืองอุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2403-2404 มัดที่ 42 เรื่องสารัตถทีปนีฎีกา มีการบอกศักราชแบบเดิม คือ บอกปีจุลศักราชและบอกปีนักษัตรแบบหนไทยทุกผูก แต่ในผูกที่ 18 ซึ่งจารในปี พ.ศ. 2404 มีการบอกปีเป็นจุลศักราช และบอกปีนักษัตรแบบหนขอม ดังภาพต่อไปนี้

¹⁷ พระมหานันทวัฒน์ ธมฺมนนโท และภักธิดา แรงทน, “การศึกษาวิเคราะห์บันทึกสำคัญท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร,” *วารสารธรรมธारा*, ปีที่ 9, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 16), (มกราคม - มิถุนายน), 2566: 18.

¹⁸ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, *สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา*, 142.

¹⁹ บุญชู ภูศรี, *อุบลใบลานนิทัศน์ : อักษร ประวัติศาสตร์ และศาสนา* (อุบลราชธานี: สำนักงานส่งเสริมบริหารงานวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2562), 23-24.

ภาพที่ 7 การเขียนศักราช มัดที่ 42 สารัตถทีปนี ผูกที่ 18 จารเมื่อ พ.ศ. 2403-2404
ที่มา: คณะผู้วิจัย

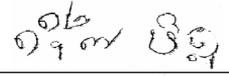
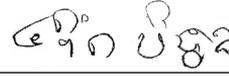
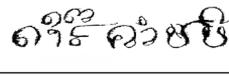
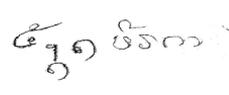
คำปริวรรต : จุลสังกาศราชาได้ 223 ตัว ปีระกา เดือน 6

เป็นที่น่าสังเกตเกี่ยวกับตัวเลขและการบอกศักราช ในผูกที่ 18 ซึ่งจะเห็นถึงอิทธิพลของสยามในชนชั้นนำของเมืองอุบลราชธานี คือ การใช้เลข 2 และเลข 3 โดยเลข 2 มีสัณฐานที่แตกต่างกัน หากเป็นเลข 2 อักษรธรรมอีสานจะมีรูปเป็น ๒ ส่วนเลข 2 ที่มีรูปเป็น ๒ นั้นน่าจะได้รับอิทธิพลจากอักษรไทย นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้เลข 3 อักษรไทยอีกด้วย

4.4.2 การบอกศักราชในช่วงท้าย (พ.ศ. 2410-2493)

การเขียนศักราชในช่วงท้าย เริ่มจากใบลานที่ปรากฏศักราช คือ มัดที่ 65 เรื่องบาลีสุมหชาดก จารเมื่อ พ.ศ. 2410 มีการบอกศักราชเป็นปีพุทธศักราช และบอกปีนักษัตรแบบหนนขอม ความว่า “พุทธศักราชล่วงแล้ว 2410 ปีเถาะ” จากนั้นรูปแบบการบอกศักราชเริ่มเปลี่ยนแปลง ซึ่งพบในการเขียนใบลานมัดที่ 56 เรื่องบาลีปุคคัลบัญญัติ จารเมื่อ พ.ศ. 2441 ระบุว่า “พระพุทธสังกาศล่วงแล้ว 241 (2441)” และในช่วงเวลานี้พบว่ามีสิ่งที่เพิ่มเข้าใหม่ในการบอกศักราช คือ การบอกวาร ดิถี เดือน โดยใช้เครื่องหมายไปยาลน้อย (๗) เป็นเครื่องหมายหลัก ซึ่งเป็นระบบการเขียนใหม่ของใบลานอีสาน ดังตัวอย่างตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 การบอกศักราชในช่วงหลัง พ.ศ. 2441

ลำดับ	อักษรจาร	ปริวรรต	อ้างอิง
1		1 ¹² ₇ ปีชฎ	มัต 3 ชนะสันทะ, 2456
2		4 ¹⁰ ₁ ปีชวด	มัต 8 อภิธรรม, 2455
3		1 ¹³ ₉ ค่ำ ปีชวด	มัต 38 กาดำ ผูก 3, 2455
4		5 ¹ ₁ ปีระกา 2464	มัต 39 เกสาธาตุ ผูก 1, 2464

แม้ว่าการบอกศักราชในช่วงท้ายจะมีความหลากหลาย แต่โดยภาพรวมแล้ว การบอกศักราชจะเป็นการบอกด้วยปีพุทธศักราชและใช้ปีนักษัตรแบบหนขอม พร้อมกับบอกวัน ดิถี เดือน และยามประกอบ ทั้งนี้ผู้จารใบลานสามารถที่จะสลับที่ข้อความได้ตามผู้จารแต่ละคนในแต่ละผูก ดังตัวอย่างในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 การบอกศักราชในช่วงหลัง พ.ศ. 2441

ลำดับ	ข้อความบอกศักราช	อ้างอิง
1	ลำกาดำ ผูก 3 เขียนแล้ว 1 ¹³ ₉ ค่ำ ปีชวด	มัต 38 กาดำ, 2455
2	พระพุทธสังกาสล่วงแล้ว 2456 พรรษา 1 ¹² ₇ ปีชฎ	มัต 3 ชนะสันทะ, 2456
3	ริจนาแล้วยามแลงใกล้สี่ค่ำแล เดือน 12 แรม 7 ค่ำ ปีชอลแล	มัต 6 ปัญญาบารมี, 2457
4	5 ¹ ₁ ปีระกา 2464 บ้านสงยาง พ่อออกจารสา ผิวเมีย ได้พร้อมกันสร้างหนังสือเกสาธาตุไว้กับ ศาสนา	มัต 39 เกสาธาตุ, 2464

ตารางที่ 4 การบอกศักราชในช่วงหลัง พ.ศ. 2441 (ต่อ)

ลำดับ	ข้อความบอกศักราช	อ้างอิง
5	สำเร็จแล้วในเพลากลางใกล้สี่ค่ำ วัน 5 เดือน 4 ปีเถาะ พระพุทธสังกัสว่างไปแล้ว 2470	มัต 49 วิสุทธยา, 2470
6	ริจนาแล้วยามงายแก่ วัน 5 ปีกุนเดือน 8 ขึ้น 14 ค่ำ	มัต 41 อรุ้งคธาตุ ผูก 1, 2490
7	ริจนาแล้วยามแก่ใกล้เที่ยงวัน 1 เดือน 12 ออกใหม่ 3 ค่ำ วัน 1 ปีชาล	มัต 45 สังฆอมธาตุ ผูก 3, 2493

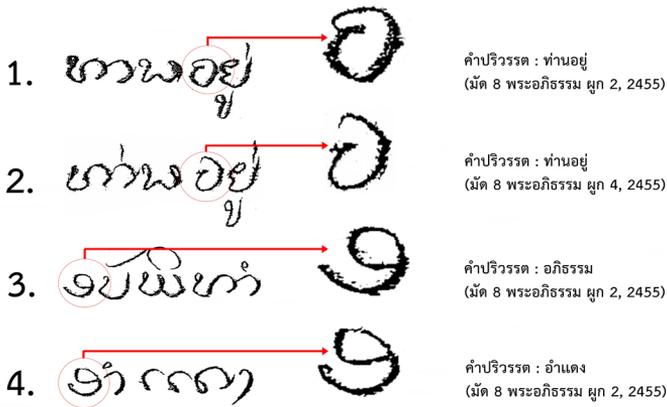
อิทธิพลด้านรูปแบบและภาษาในการเขียนใบลานวัดหนองหลัก ทำให้เห็นว่า เอกสารใบลานวัดหนองหลักมีการสร้างใบลานโดยสืบทอดจากวัฒนธรรมล้านช้าง ต่อมา มีการนำวัฒนธรรมใบลานที่ได้จากใบลานอักษรขอม ไทยและอักษรไทยเข้ามาประสมประสานในการสร้างใบลาน โดยพบตั้งแต่กลาง พุทธศตวรรษที่ 24 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ทำให้เอกสารใบลานวัดหนองหลักมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นที่มีการประสมประสานระหว่างล้านช้าง อีสาน และภาคกลางของไทย

5. อิทธิพลด้านตัวอักษร

เอกสารใบลานอักษรขอมไทยและอักษรไทย ได้ส่งอิทธิพลต่อการเขียนอักษรในใบลานวัดหนองหลัก 4 ประเด็น คือ อิทธิพลต่อการเขียนอักษร อ ง สระเอี้ย และตัวเลข ดังจะกล่าวต่อไปนี้

5.1 พยัญชนะ อ อักษรไทยน้อย

พยัญชนะ อ อักษรไทยน้อย ที่ได้รับอิทธิพลจากอักษรไทย เส้นบนอักษรจะไม่ตวัดลงมาถึงเส้นหลัง (ดูภาพที่ 8 ข้อ 1.-2.) ซึ่งถ้าเป็นอักษรไทยน้อยลักษณะเดิม เส้นบนอักษรจะตวัดลงมาจรดเส้นหลังหรือบางครั้งตัดบริเวณกลางเส้นหลัง (ดูภาพที่ 8 ข้อ 3.-4.) ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 8 พยัญชนะ อ อักษรไทยน้อยที่ได้รับอิทธิพลจากอักษรไทย
มัตที่ 8 อภิธรรม จารเมื่อ พ.ศ. 2455
ที่มา: คณะผู้วิจัย

การใช้อักษร อ ในมัตที่ 8 พระอภิธรรม เกิดขึ้นก่อนมีการตั้งโรงเรียนบ้านหนองหลัก แสดงให้เห็นว่า การเรียนอักษรไทยของชุมชนวัดหนองหลักได้มีมาก่อนการสร้างโรงเรียน อีกนัยหนึ่งทำให้เห็นความก้าวหน้าด้านอักษรศาสตร์ของคนในชุมชนวัดหนองหลักที่มีการประสมประสานความรู้ด้านอักษร อีกทั้งทำให้เห็นถึงการเปิดใจรับสิ่งใหม่ของผู้นำองค์กรที่เปิดโอกาสให้ผู้จารใบลานท้องถิ่นได้ประยุกต์การเขียนใบลานตามรูปแบบดังกล่าว

5.2 พยัญชนะ ง อักษรธรรม

พยัญชนะ ง ในเอกสารใบลานวัดหนองหลัก นิยมใช้พยัญชนะ ง ในรูป ๘ ซึ่งรูปดังกล่าวไม่มีการขมวดหัวอักษร มีลักษณะการเขียนเส้นเดียวไม่ยกมือ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 5 อักษรไทยในอักษรวิธีอักษรถิ่น

ลำดับ	อักษรจาร	ถ่ายถอด	ปริวรรต	อักษร ง	อ้างอิง
1		กองงาย	กองงาย		มัต 68 บาลีปาราชิกกัณฑ์, 2337
2		หนังสือ	หนังสือ		มัต 26 คำสอน, 2453
3		หนังสือ	หนังสือ		มัต 3 ชนะสันตะ, 2456

ในท้ายพุทธศตวรรษที่ 25 สันฐานของพยัญชนะ ง มีรูปร่างเปลี่ยนแปลงไป โดยสันฐานจะคงเดิม คือ ไม่มีการขมวดหัวอักษร และเขียนสลับกันกับรูปพยัญชนะ ง ที่ขมวดหัวอักษร ซึ่งการเขียนพยัญชนะ ง ดังกล่าวนี้นี้ ค่อนข้างเห็นชัดเจนว่าได้รับอิทธิพลจากอักษรขอมไทย ซึ่งเอกสารใบลานอักษรขอมไทยนั้นน่าจะมีปรากฏในวัดหนองหลักมานาน ดังพบใบลานมัตที่ 66 พระสารสังคหะจารเมื่อ พ.ศ. 2339 ซึ่งในการเขียนใบลานมัตที่ มัตที่ 14 เรื่องอรพิม จารเมื่อ พ.ศ. 2490 มีการใช้อักษรขอมไทยเขียนบันทึกท้ายคัมภีร์ในระดับคำ เช่น หนังสือ (ดูตารางที่ 6) และพยัญชนะ ง ที่มีสันฐานคล้ายอักษรขอมไทยนี้เอง ผู้จารก็ได้ใช้เขียนทั้งในเนื้อหาใบลาน และบันทึกท้ายคัมภีร์ (บันทึกท้ายใบลาน) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 6 อักษรไทยในอักษรวิธีอักษรถิ่น

อักษร	อักษรจาร	ถ่ายถอด	ปริวรรต	อักษร ง	อ้างอิง
ขอม		สารสังคห	สารสังคหะ		มัต 66 พระสารสังคหะ, 2339
		หนังสือ	หนังสือ		มัต 14 อรพิม ผูก 1, 2490
ธรรม		จักรควาย	จัวแลควาย		มัต 14 อรพิม ผูก 1, 2490
		เมือง	เมือง		มัต 14 อรพิม ผูก 1, 2490
อีสาน		เครื่องประดับ	เครื่องประดับ		มัต 14 อรพิม ผูก 2, 2490
		ไทเงิน	ไทเงิน		มัต 14 อรพิม ผูก 3, 2490

5.3 สระเอี้ย

สระเอี้ย เป็นสระที่ได้รับอิทธิพลจากการอักษรไทย หรือ/และ อักษรขอมไทย สระเอี้ยอักษรธรรมอีสานในกรณีที่มีไม่มีตัวสะกดใช้รูป ๘-๓ ส่วนกรณีที่มีตัวสะกดใช้รูป -๓ ส่วนอักษรไทยน้อยในกรณีที่มีไม่มีตัวสะกดใช้รูป ๘-๓ ส่วนกรณีที่มีตัวสะกดใช้รูป -๓ ในขณะที่อักษรขอมไทยในกรณีที่มีตัวสะกดใช้รูป ๘-๓ และ ๘-๔ (มัต 51 ปลายสมนตปาสาทิกา ผูก 4) ซึ่งพบการใช้ในกรณีที่มีตัวสะกดในคำว่า “หน้าเหนียว” ส่วนอักษรไทยพบการใช้ในคำว่า เยียนถ่า และติเตียน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 รูปแบบสระเอี้ยอักษรขอมไทยและอักษรไทย

อักษร	อักษรจาร	ถ่ายถอด	ปริวรรต	รูปสระเอี้ย	อ้างอิง
ขอม		หน้าเหนียว	หน้าเหนียว		มัต 51 ปลายสมนตปาสาทิกา ผูก 4, ไม่ปรากฏปีจาร
		หน้าเหนียว	หน้าเหนียว		มัต 51 ปลายสมนตปาสาทิกา ผูก 4, ไม่ปรากฏปีจาร
ไทย	เขียนถ่า	เขียนถ่า	เขียนถ่า		มัต 38 กาดำ ผูก 3, 2455
	ติเตียน	ติเตียน	ติเตียน		มัต 38 กาดำ ผูก 3, 2455

การใช้สระเอี้ยเขียนในใบลานในบางมัด แม้ว่าจะเขียนด้วยตัวอักษรไทยน้อย แต่มีการเขียนด้วยอักษรวิธีสระเอี้ยจากอักษรไทย หรือ/และ อักษรขอมไทย ดังนี้

ตารางที่ 8 การเขียนสระเอี้ยที่ได้รับอิทธิพลจากอักษรไทยและอักษรขอมไทย

ลำดับ	อักษรจาร	ถ่ายทอด	ปริวรรต	อ้างอิง
1		บยตบยน	เปียดเปียน	มัด 3 ธรรมสามไตร ผูก 3, 2456
2		เปียด	เปียด	มัด 2 พญาภูศราษ ผูก 4, 2468
3		อำแดงกย้ง	อำแดงเกียง	มัด 8 อภิธรรม ผูก 7, 2455
4		อำแดงเกียง	อำแดงเกียง	มัด 8 อภิธรรม ผูก 1, 2455
5		ขยน	เขียน	มัด 14 อรพิม ผูก 1, 2490
6		เขียน	เขียน	มัด 14 อรพิม ผูก 1, 2490
7		เขียร	เขียน	มัด 49 บาสิมุลกัจจายน์, 2470
8		เขียร	เขียน	มัด 46 บาสิมุล, ไม่ปรากฏปีจาร

ลำดับที่ 1-2 เป็นการเขียนคำว่า เปียด ซึ่งลำดับที่ 1 เป็นการเขียนตามอักษรวิธีเดิมแบบท้องถิ่น คือการใช้ -ย เพียงตัวเดียว ส่วนลำดับที่ 2 ใช้อักษรวิธีที่ได้รับอิทธิพลจากต่างถิ่น โดยใช้สระ เ- ย

ลำดับที่ 3-4 การเขียนคำว่า เกียง ในคำว่า อำแดงเกียง ซึ่งลำดับที่ 3 ใช้อักษรวิธีอักษรธรรมอีสาน ส่วนลำดับที่ 4 ใช้อักษรวิธีที่ได้รับอิทธิพลจากต่างถิ่น

ลำดับที่ 5-6-7-8 การเขียนคำว่า เขียน ซึ่งลำดับที่ 5 เขียนด้วยอักษรไทยน้อย โดยใช้อักษรวิธีอักษรท้องถิ่น ส่วนลำดับที่ 6-8 ใช้อักษรวิธีที่ได้รับอิทธิพลจากต่างถิ่น มีการใช้รูป เ- ย และ เ- ย

การใช้สระเอี้ยรูปดังกล่าว ไม่สามารถจะระบุได้ว่า ได้รับอิทธิพลจากอักษรไทยรัตนโกสินทร์หรืออักษรขอมไทย ทั้งนี้เพราะรูปสระเอี้ยกรณีที่มีตัวสะกด เ- ย มีทั้งในอักษรวิธีอักษรไทยและอักษรขอมไทย

5.4 การใช้ตัวเลข

การใช้ตัวเลขในการบันทึกใบลาน ช่วงก่อนการรับอิทธิพลจากอักษรขอมไทยและอักษรไทยนั้น ใบลานวัดหนองหลักใช้ตัวเลขท้องถิ่นอีสาน จนกระทั่งพบการใช้ตัวเลขไทยในใบลานมัตที่ 42 สารัตถที่ปณี พ.ศ. 2403-2404 เริ่มพบว่ามีการใช้เลข 2 สันฐานคล้ายกับตัวเลขไทย และเลข 3 อักษรไทย (ดูภาพที่ 7) จากนั้นมาก็พบว่ามีการใช้เลขไทย และเลขท้องถิ่นเขียนปะปนกันมาโดยตลอด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 9 อักษรไทยในอักษรวิธ้อักษรถิ่น

ตัวเลข	มัต 66 พระสารสังคหะ, 2399	มัต 28 ฎีกากังขาวิตรณิ, 2363	มัต 42 สารัตถที่ปณี, 2403-2404	มัต 8 อภิธรรม, 2456	มัต 7 อภิธรรมและ ธรรมสามไตร, 2456	มัต 47 พระอรรถกถา สุตตสังคหะ, 2470
1	๑	๑	๑	๑	๑	๑
2		๒	๒	๒	๒	๒
3	๓	๓	๓	๓	๓	๓
4	.	๔	๔	๔	.	๔
5	๕	๕	๕	๕	.	๕
6	.	๖	๖	.	.	๖
7	.	๗	๗	๗	.	๗
8		๘	๘	.	.	.
9		๙	๙	.		.
10	.	.	๐	๐	.	.

6. อิทธิพลด้านอักษรวิธี

อักษรวิธีหรือวิธีการเขียน การประสมพยัญชนะ สระ เข้าด้วยกัน ในระบบการประสมคำจะมีลักษณะเฉพาะของอักษรนั้น ๆ ซึ่งอักษรท้องถิ่นอีสาน (อักษรไทยน้อย และอักษรธรรมอีสาน) จะมีวิธีการประสมคำเฉพาะของอักษรชนิดนั้น ๆ แต่ในการเขียนใบลานวัดหนองหลัก จะพบว่าใช้อักษรวิธีอักษรไทยและอักษรขอมไทยเข้ามาประสมอยู่ด้วย ดังต่อไปนี้

6.1 อักษรไทยในอักษรวิธีอักษรถิ่น

อักษรไทยในอักษรวิธีอักษรถิ่น หมายถึง อักษรไทยที่เขียนแทรกเข้ามาในระหว่างการเขียนด้วยอักษรธรรมหรืออักษรไทยน้อย โดยการเขียนแทรกนั้นสามารถแทรกได้ทั้งเครื่องหมาย แทรกในลักษณะเป็นพยัญชนะต้น พยัญชนะสะกด และสระ ดังตัวอย่างตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 10 อักษรไทยในอักษรวิธีอักษรถิ่น

ลำดับ	อักษรจาร	ชนิดอักษร	แยกอักษร	ถ่ายถอด	ปริวรรต	อ้างอิง
1	ปัญญแขวง	ไทย	.....ญ.....	ปัญญาแหลม	ปัญญาแหลม	มัต 14 อรพิมพ์ ผูก 4, 2490
		ไทยน้อย	ป.....แขวง			
2	นี้:ร:ขวน	ไทย	นี้.....น	นีละพาน	นีรพาน	มัต 38 กาดำ ผูก 2, 2455
		ไทยน้อย	.....ร:ขว.....			
3	บาน หิวดง	ไทย	บาน.....ดง	บานหิวดง	บ้านหิวดง	มัต 38 กาดำ ผูก 3, 2455
		ธรรมอีสาน	.....หิว.....			
4	สังข์หอมทาก	ไทย	สังข์.....อมทาก	สังข์หอมทาด	สังข์หอมธาตุ	มัต 40 สังข์หอมธาตุ ผูก 4, ม.ป.ป.
		ธรรมอีสาน	.....ธ.....			

ลำดับ 1 คำว่า **ปัญญาแหลม** มีการใช้ ญ อักษรไทยเขียนแทรกในคำ ซึ่ง คำว่า “ปัญญาแหลม” เขียนด้วยอักษรไทยน้อยเป็นพื้น

ลำดับ 2 คำว่า **นิรพาน** มีการใช้ น อักษรไทย เขียนเป็นพยัญชนะต้นคำ และพยัญชนะตัวสะกด โดยคำว่า “ละ” และคำว่า “พา” เขียนด้วยอักษรไทยน้อย

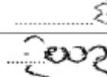
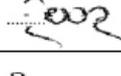
ลำดับ 3 คำว่า **บ้านหัตถ** คำว่า บ้าน และ ดง เขียนด้วยตัวอักษรไทย ซึ่ง จะสังเกตว่า คำว่า “ดง” ไม่มีการใช้เครื่องหมายสระโอะลดรูป ส่วนคำว่า “หัตถ” เขียนด้วยอักษรและอักษรวิธีอักษรธรรม

ลำดับ 4 คำว่า **สังขอมธาตุ** คำว่า สัง และ ธาตุ เขียนด้วยอักษรไทย ส่วนคำว่า ฮอม สันฐานของ ฮ คล้ายคลึงกับอักษรธรรม และประสมกับพยัญชนะ อ ตัวเชิงอักษรธรรมวางไว้ด้านล่าง ฮ และประสมกับพยัญชนะ อม ซึ่งเป็น อักษรไทย

6.2 อักษรขอมไทยในอักษรวิธีอักษรถิ่น

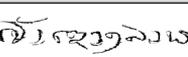
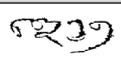
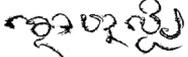
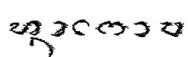
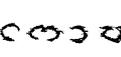
อักษรขอมไทยในอักษรวิธีอักษรถิ่น คือ อักษรขอมไทย ซึ่งรวมถึงอักษรวิธี อักษรขอมไทยที่เขียนแทรกเข้ามาในอักษรวิธีของอักษรท้องถิ่น การเขียนอักษร ขอมไทยแทรกนี้สามารถเขียนเป็นพยัญชนะต้นก็ได้ พยัญชนะตัวสะกดก็ได้ ดัง ตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 11 อักษรและอักษรวิธีอักษรขอมไทยในการเขียนใบลานวัดหนองหลัก

ลำดับ	อักษรจาร	ชนิดอักษร	แยกอักษร	ถ่ายถอด	ปริวรรต	อ้างอิง
1		ไทยน้อย		กัน	กัน	มัต 14 อรพิมพ์
		ขอมไทย				ผูก 1, 2490
2		ไทยน้อย		เงิน	เงิน	มัต 14 อรพิมพ์
		ขอมไทย				ผูก 1, 2490
3		ไทยน้อย		เียนถ่า	เียนถ่า	มัต 14 อรพิมพ์
		ขอมไทย				ผูก 2, 2490
4		ธรรม		สิงยาง	สงยาง	มัต 41 อรุ้งคธาตุ
		ขอมไทย				ผูก 4, 2490
5		ขอมไทย		จัว	จัว	มัต 41 อรุ้งคธาตุ
		ไทยน้อย				ผูก 4, 2490

ในส่วนของอักษรวิธีอักษรขอมไทย พบการใช้อักษรวิธีสระออักษรขอมไทย คือ ๕ - ๖ ซึ่งในอักษรวิธีอักษรขอมไทยทำหน้าที่เป็นสระอ ได้ถูกนำมาใช้โดยการถ่ายถอดมาเป็นตัวอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 12 อักษรวิธีอักษรขอมไทย ในการเขียนใบลานวัดหนองหลัก กรณีสระอที่มีตัวสะกด

ลำดับ	ข้อความ แวดล้อม	อักษร	คำปริวรรต	อักษรวิธี อักษรขอม	ถ่ายถอด	ปริวรรต
1		ไทยน้อย	เจ้าของลาน		เขาง	ของ
2		ธรรมอีสาน	ของบ้านเปื่อย		เขาง	ของ
3		ธรรมอีสาน	หน้ากรอบ		เกาบ	กรอบ

ลำดับ 1 (มัด 16 จันทฆาต ผูก 5, 2461) ลำดับที่ 2 (มัด 16 จันทฆาต ผูก 5, 2461) และลำดับที่ 3 (มัด 47 อรรถกถาสุตสังคหะผูก 11, ม.ป.ป.) แม้ว่า จะเขียนด้วยอักษรไทยน้อยและอักษรธรรมอีสาน แต่อักษรวิธีสระอวที่ใ้รูปล ๕ - ๖ เป็นอักษรวิธีอักษรขอมไทย

อักษรวิธีอักษรขอมไทยหรือ/และอักษรไทย อีกตัวหนึ่งทีพบว่ามีกรเขียน แทรกในอักษรวิธีอักษรท้องถิ่น คือ สระอวในกรณีทีไม่มีตัวสะกด ซึ่งในกรณีที เป็นตัวอักษรธรรมอีสาน นิยมเขียนด้วยรูป แต่ในกรณีทีเป็นอักษรไทยน้อย พบว่ามีกรใช้ปะปนกับอักษรวิธีอักษรไทยและอักษรขอมไทย อักษรวิธีสระอว จึงมีรูปเป็น - ๖ ดังตารางต่อไปนี้

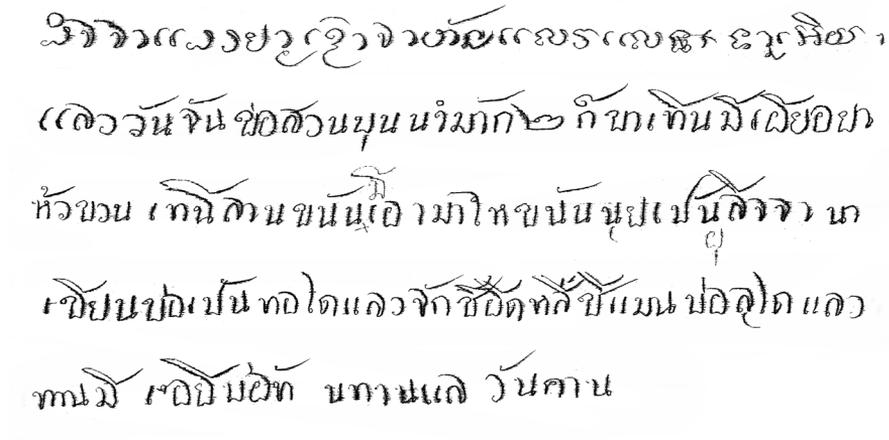
ตารางที่ 13 อักษรวิธีอักษรขอมไทย และอักษรไทย ในการเขียนใบลานวัดหนองหลัก
กรณีสระอวทีไม่มีตัวสะกด

ลำดับ	คำเต็ม	ถ่ายถอด	ปริวรรต	ที่มา
1		ตว	ตัว	มัด 41 อรรถกถา ผูก 6, 2490
2		ตว	ตัว	มัด 41 อรรถกถา ผูก 6, 2490
3		ห้ว	ห้ว	มัด 41 อรรถกถา ผูก 6, 2490
4		จ้ว	จ้ว	มัด 41 อรรถกถา ผูก 4, 2490

การใ้สระอวในลำดับที่ 1 เป็นการกรใ้สระแบบท้องถิ่น ส่วนลำดับที่ 2-4 เป็นการใ้สระอวทีได้รับอิทธิพลจากอักษรไทย และ/หรือ อักษรวิธีอักษร ขอมไทย

6.3 การเขียนอักษรรวม 4 ชนิดตัวอักษร

การเขียนบันทึกท้ายคัมภีร์ ซึ่งเป็นพื้นที่อิสระของผู้จาร สามารถเขียนข้อความ 4 ชนิดอักษร คือ อักษรธรรมอีสาน อักษรไทยน้อย อักษรขอมไทย และอักษรไทย (มัต 34 อภิธรรม, ม.ป.ป.) รวมกันได้ ดังข้อความต่อไปนี้

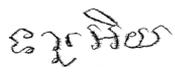
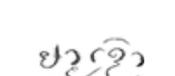
ภาพที่ 9 การเขียนอักษร 4 ประเภทในที่เดียวกัน มัตที่ 34 อภิธรรม ไม่ปรากฏปีจาร
ที่มา: คณะผู้วิจัย

คำปริวรรต

- บรรทัด 1: ริจนาแล้วยามเข้าจ้งหันแล้วแลท่านเอย
- บรรทัด 2: แล้ววันจันทร์ ขอส่วนบุญนำมา ๒ ก็เข้าเทอญ มีผล
- บรรทัด 3: อย่าห้วยขวนเทอญ ลานขันธ์มีเอามาให้ขันธ์นุญเป็นผู้ริจนา
- บรรทัด 4: เขียนบ่เป็นท่อดแล้ว จักสิดัดหรือสิแมนปู้ได้แล้ว
- บรรทัด 5: ท่านมีเอย บ่ทันทานแล วันคาร

การเขียนข้อความคำบันทึกผู้จารดังกล่าว บรรทัดที่ 2-5 จารด้วยอักษรไทย ส่วนบรรทัดที่ 1 เป็นการเขียนคละกันทั้งอักษรธรรมอีสาน อักษรไทยน้อย และอักษรขอมไทย ดังคำอธิบายตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 14 อธิบายการเขียนข้อความปนกันทั้ง 4 ชนิดอักษร

ลำดับ	อักษรจาร	ปริวรรต	คำอธิบาย
1		จ้งหัน	คำว่า “จ้งหัน” เขียนด้วยตัวอักษรไทยน้อย เป็น จັจหัน โดยตัวอักษรขอมคือ น (๓)
2		ท่านเอย	คำว่า “ท่านเอย” (๓๖๕๕) เป็นอักษรขอมไทยทั้งหมด
3		แล้วแล	คำว่า “แล้วแล” (๕๕๕๕) เป็นการใช้อักษรขอมไทยในการเขียนทั้งหมด
4		ยามเข้า	อักษรธรรมอีสานในข้อความข้างต้น พบเพียงพยัญชนะเชิง ม (๕) เพียงตัวเดียวเท่านั้น ในการเขียน คำว่า <u>ยาม</u>

การเขียนคละอักษร 4 ชนิด ทำให้เห็นว่า ผู้จารคัมภีร์โบราณวัดหนองหลัก เป็นผู้มีความรู้ในการเขียนอักษรหลากหลาย ทั้งนี้เพราะผู้เขียนมีภูมิรู้อักษรธรรมอีสาน อักษรไทยน้อย ซึ่งเป็นอักษรท้องถิ่นอยู่แล้ว แต่ผู้เขียนได้เพิ่มการเขียนอักษรต่างถิ่น คือ อักษรขอมไทย ซึ่งมีปริมาณน้อย แต่มีความพยายามในการหยักเส้นตามแบบอักษรขอมไทย ส่วนอักษรไทยมีปริมาณการเขียนมาก ซึ่งสอดคล้องกับเหตุการณ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ที่มีการเรียนหนังสือไทยในท้องถิ่นบ้านหนองหลัก การเขียนด้วยอักษรทั้ง 4 ชนิด จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถด้านการอ่านและการเขียนที่หลากหลายของคนในชุมชนบ้านหนองหลัก

7. สรุป

การเข้ามาของอักษรขอมไทยสู่วัดหนองหล็ก อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี เข้ามาจากการสืบทอดความรู้ซึ่งรับมาจากภาคกลางของไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 23 และเข้ามาด้วยวิธีการที่พระสงฆ์ในวัดหนองหล็กเองเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนในภาคกลางของไทย และเดินทางกลับอุบลราชธานี พร้อมกับคัมภีร์ใบลานหรือมีเครื่องข่อยคัมภีร์ใบลานในภาคกลาง ทำให้มีการเคลื่อนย้ายใบลานจากภาคกลางสู่วัดหนองหล็ก และองค์ความรู้จากใบลานอักษรขอมไทยได้ขยายเข้าสู่รูปแบบการเขียนใบลานของวัดหนองหล็กในช่วงเวลาต่อมา

การเข้ามาของอักษรไทย ได้รับจากกระบวนการเรียนการสอนผ่านพระราชบัญญัติการประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ทำให้ผู้จารใบลานในท้องถิ่นมีความรู้อักษรทั้ง 2 ระบบ คือ อักษรท้องถิ่นและอักษรไทย

การเข้ามาของอักษรขอมไทยและอักษรไทย ส่งอิทธิต่อรูปแบบการจารหรือการคัดลอกหนังสือใบลาน กล่าวคือ 1) การบอกหน้าใบลาน ซึ่งเดิมที่มีการเรียก หน้าแก่และหน้าอ่อน ต่อมา มีร่องรอยการเรียกซึ่งรับจากใบลานอักษรขอมไทยเพิ่มเข้ามา คือ หน้าเหนียว และหน้ากรอบ โดยหน้าเหนียว หมายถึง หน้าแก่ ส่วนหน้ากรอบ หมายถึง หน้าอ่อน 2) การเขียนสารบัญใบลาน เป็นรูปแบบที่ได้จากระบบการเขียนใบลานอักษรขอมไทย โดยนำมาใช้กับเอกสารใบลานที่บันทึกด้วยอักษรธรรม แต่พบว่า มีการใช้เฉพาะคัมภีร์ใบลานที่เป็นบาลีและเป็นหลักคำสอนทางพุทธศาสนา แต่ไม่พบว่ามีการเขียนในใบลานที่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น 3) การเขียนอังกา เดิมทีเขียนด้วยระบบพยัญชนะท้องถิ่นประสมสระ 12 รูป ในวัดหนองหล็กพบว่าการใช้พยัญชนะประสมทั้งพยัญชนะอักษรธรรมและขอมในการประสมกับสระ 12 รูป นอกจากนี้พบว่าการใช้ตัวเลขไทยในการเขียนอังกา 4) รูปแบบการเขียนศักราช พบว่าในช่วงแรกมีการบอกศักราชเป็นจุลศักราช ตามด้วยการบอกปีนักษัตรแบบหนไทย ต่อมา

ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา มีการบอกศักราชเป็นพุทธศักราชและปีนักษัตรแบบหน่อม นอกจากนั้นการเขียนบอกวัน เดือน เดือน และยาม (ถ้ามี) โดยใช้เครื่องหมายไปยาลน้อย (๗) ประกอบ

ด้านตัวอักษร พบว่า มีการใช้พยัญชนะคละกัน เป็นเหตุให้พยัญชนะอักษรท้องถิ่นบางตัวมีสัณฐานเปลี่ยนไป คือ พยัญชนะ อ และ ง ในส่วนของสระเอี้ย พบว่ามีองค์ประกอบเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้การใช้ตัวเลข พบว่ามีการใช้ตัวเลขท้องถิ่น และตัวเลขไทย ซึ่งพบว่ามีการใช้ในเอกสารที่เขียนด้วยอักษรท้องถิ่นตั้งแต่พุทธศักราช 2404 เป็นต้นมา

ด้านอักษรวิธี พบว่า การเขียนคำบันทึกผู้จาร มีการใช้อักษรปนกันในระดับคำ กล่าวคือ ใน 1 คำ พบว่ามีการใช้อักษรมากกว่า 1 ชนิด ในการเขียนบันทึก และบางผูกมีการเขียนเป็นจำนวนมาก และพบว่า บางฉบับใช้อักษรวิธีอักษรขอมไทยโดยถ่ายถอดเป็นรูปสระอักษรธรรมอีสานในการเขียน

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. หนังสือ

กรรณิการ์ วิมลเกษม. *ตำราเรียนอักษรไทยโบราณ อักษรขอมไทย อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. *สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2545.

บุญชู ภูศรี. *บรรณนิทัศน์คัมภีร์ใบลานอำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี*. อุบลราชธานี: สำนักงานส่งเสริมบริหารงานวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2564.

_____. *อุบลใบลานนิทัศน์ : อักษร ประวัติศาสตร์ และศาสนา*. อุบลราชธานี: สำนักงานส่งเสริมบริหารงานวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2562.

เจ้าหน้าที่มณฑลทหารบกที่ 6 “ค่ายสรรพสิทธิประสงค์” จังหวัดอุบลราชธานี และคณะผู้ร่วมมือทุกฝ่าย. *พระประวัติและพระกรณียกิจ พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์*. เรียบเรียงโดยหมุน โสมะฐิติ, เสนอ นาระคล, ประทิน ใจชอบ, ประสิทธิ์ เครือสิงห์ และระลึก ธานี. เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุ่มพร) จุฑาธูช ม.ป.ช., ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 24 มิถุนายน 2523. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด จงเจริญการพิมพ์, 2523.

ที่ระลึกงานฉลองตราตั้งเจ้าคณะอำเภอม่วงสามสิบ พระครูศรีธรรมวิบูล. อุบลราชธานี: บริษัท ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป, 2556.

2. บทความ

บุญชู ภูศรี. “อักษรขอมลาวและอักษรขอมอีสาน.” *วารสารใบลาน*, ปีที่ 1, ฉบับที่ 1, (มกราคม – มิถุนายน 2559): 7-22.

พระมหานันทวัฒน์ ธมมนนุโท และภักธิดา แรงทน. “การศึกษาวิเคราะห์บันทึกสำคัญท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร.” *วารสารธรรมธारा*, ปีที่ 9, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 16), (มกราคม - มิถุนายน, 2566): 2-35.

วินัย พงษ์ศรีเพียร. “จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก: มรดกความทรงจำแห่งจังหวัดเลย ว่าด้วยสัญญาทางไมตรีศรีอโยธยา-ศรีสัตนาคนหุต พ.ศ. 2103.” *100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 6*. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, 2554: 5-37.

สุชาดา ศรีเศรษฐวรกุล. “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกใบลานอักษรขอมคัมภีร์มัชฌิมนิกายที่พบในประเทศไทยและกัมพูชา.” *วารสารธรรมธारा*, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 12), (มกราคม - มิถุนายน, 2564): 65-99.

3. วิทยานิพนธ์

กิติรัตน์ สีหพันธ์. “การรวมคณะสงฆ์อีสานเข้ากับคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ. 2434-พ.ศ. 2468).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

4. รายงานที่ประชุมทางวิชาการ

กัญญาพิลาส เพชรนาม และบุญชู ภูศรี. “รูปแบบการเขียนศักราชในเอกสารใบลานวัดทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ.” ในงานประชุมวิชาการระดับชาติ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 6 ท้องถิ่น : พลวัต ประชากร และการพัฒนา. 17 สิงหาคม 2561.

บุญชู ภูศรี. “เอกสารโบราณวัดกลางมิ่งเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด: การสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้น.” ในงานประชุมวิชาการระดับชาติ พื้นที่หนอง ซี มูล ราชภัฏอุดรธานี ครั้งที่ 3 ถอดรื้อพรมแดนความรู้ ความท้าทายของสหวิทยาการในการพัฒนาท้องถิ่นหนอง ซี มูล เล่ม 1. 25 ตุลาคม 2561.